

Grassenprachtmot (*Cosmopterix orichalcea*), 27 mei 2018, Fochteloöerveen, Foto: G.Tuinstra (zie pag. 22)

Acaciavouwmot (*Macrosaccus robiniella*), 9 sept. 2018, Drachten. Foto's: G.Tuinstra 1. Bovenzijde blad 2. Onderzijde blad 3. Geopende mijn met cocons. (zie pag. 24 en 25)

Mijn van *Parectopa robiniella*, foto: G.Tuinstra (zie pag. 25)

Foto: Andy Saunders.

De volgende dag was ik vrij en begon ik de andere micro op naam te brengen met hulp van het internet en al mijn vlinderboeken. Maar helaas na drie uren geen succes. Dus stuurde ik een e-mail naar de expert (Gerrit Tuinstra) en hij had snel de oplossing. Het bleek te gaan om *Epinotia maculana* (populierenoogbladroller), een zeldzame micro in Nederland. **(zie foto pag. 15)** In de database Noctua staan vangsten van de vlinder op Terschelling, uit 1989 en 1990. In het boek 'De Vlinders van Friesland', door B.J. Lempke, worden ook vangsten uit Ried (1980) en Eernewoude (1955) genoemd. In de afgelopen 28 jaar is de vlinder nooit meer in Friesland gezien.

Ik wil graag Jurriën Van Deijk van De Vlinderstichting, beheerder van de database Noctua bedanken, en natuurlijk Gerrit Tuinstra voor de hulp en het determineren.

Een drietal nieuwe soorten voor Friesland Gerrit Tuinstra

De nachtvlinderfauna lijkt constant te veranderen. Zo kun je soms het idee krijgen dat bepaalde soorten die (kort) geleden talrijk aanwezig waren, er nu opeens niet meer zijn. Of ze werkelijk verdwenen zijn of dat ze gewoon een slecht jaar – of jaren – hebben is moeilijk te zeggen. Want zo kunnen bepaalde soorten opeens ook zomaar weer terug zijn. Een mooi voorbeeld van zo'n soort is de gehakkelde spanner (*Ennomos erosaria*). Lempke schrijft in zijn boek De Vlinders van Friesland (Lempke 1985) over deze soort 'Verbreid, plaatselijk vrij gewoon' en hij noemt daarbij meer dan 20 plaatsen waar de soort tot dan toe waargenomen was.

Ik begon met nachtvlinders in pak 'm beet 1995, maar de eerste keer dat ik een gehakkelde spanner ving was pas in 2002. In die periode werden eigenlijk helemaal geen gehakkelde spanners gevangen in Friesland. En ook van daarbuiten kwamen berichten dat de soort grotendeels verdwenen was. Na de waarneming in 2002 duurde het exact tien jaar voordat ik opnieuw een gehakkelde spanner zag, in Winterswijk, tijdens een landelijke excursie. En vanaf die tijd is deze prachtige spanner weer behoorlijk in aantal toegenomen, zeker ook in Friesland, en worden niet zelden meerdere exemplaren tegelijk gezien. Wat de oorzaak is van een dergelijke af- en later toename is onduidelijk. Aan de voedselplanten zal het niet gelegen hebben; Vlindernet noemt 'diverse loofbomen' als voedselplanten.

Een tweede voorbeeld van een soort, die bij ons voor langere tijd weg geweest is, is de bruine sikkeluil (*Laspeyria flexula*). Na lange tijd van afwezigheid wordt deze prachtige vlinder sinds een aantal jaar weer regelmatig waargenomen.

Het verdwijnen en verschijnen van soorten geldt ook zeker voor de kleine vlinders ofwel de microlepidoptera. De laatste jaren worden in Nederland jaarlijks diverse nieuwe soorten ontdekt. Het zal daarbij niet altijd gaan om ‘echt nieuwe soorten’, maar ook om soorten die er misschien al voor lange tijd geweest zijn, maar niet opgemerkt vanwege een verborgen levenswijze, of niet herkend. Een voorbeeld hiervan is de grijze oogbladroller (*Epinotia cinereana*), die pas recent onderscheiden is van de variabele oogbladroller (*Epinotia nisella*). Maar er zijn ook soorten die wel als ‘echte nieuwkomers’ aangemerkt kunnen worden, bv. omdat ze hun areaal vanuit het zuiden uitbreiden in noordelijke richting. Drie nieuwe soorten voor Friesland, van beide categorieën, worden hieronder toegelicht.

Grassenprachtmot (*Cosmopterix orichalcea*)

Een aantal mensen van onze werkgroep zal zich de excursie naar het Fochteloerveen, op 27 mei 2017, nog wel herinneren. Zelf was ik er de ’s middags niet bij, wat achteraf niet heel erg was, gezien de zeer hoge temperatuur! De avond en nacht gelukkig wél. Want dat bleek een bijzonder goede nachtvlinderavond te zijn vanwege de ideale omstandigheden voor het vangen van nachtvlinders met de lamp. Op zes plekken werd een opstelling geplaatst, wat uiteindelijk resulteerde in een lijst met meer dan 200 waargenomen soorten, waaronder diverse bijzonderheden.

Een van de vangsten betrof een prachtmot (familie Cosmopterigidae), waarvan ik drie exemplaren op het laken aantrof. Ze werden verzameld en kort daarna gedetermineerd als *Cosmopterix orichalcea* (zie foto pag. 16), een soort waarvoor nog geen Nederlandse naam was en die nog niet op de Nederlandse naamlijst stond. Wel was er ongeveer een jaar eerder een exemplaar waargenomen in De Wieden in Noordwest Overijssel. Dat dit ook niet het eerste Nederlandse exemplaar was bleek toen ik de prachtmotten in mijn collectie nader bekeek. Twee als hopprachtmot (*Cosmopterix zieglerella*) gedetermineerde exemplaren bleken *C. orichalcea* te zijn, reeds gevangen in 2014 en 2011, op resp. de Duurswouderheide en de Lippenhuisterheide. Al die jaren hebben ze ongemerkt in de collectie gezeten! In de literatuur worden verschillende grassen genoemd als voedselplanten van *C. orichalcea* (Koster & Sinev 2003) en derhalve werd ‘grassenprachtmot’ als Nederlandse naam voorgesteld, in het artikel dat ik schreef over de vangsten en onlangs verscheen (Tuinstra 2018).

Het is natuurlijk de vraag of de grassenprachtmot in Nederland een ‘echte nieuwkomer’ is, of dat de soort al korte of langere tijd aanwezig is geweest, maar nooit opgemerkt werd. Dit laatste zou best kunnen. De vlinders zijn vrij klein en ze leven een verborgen bestaan, zeker als het gaat om de rupsen. Zij mineren in grassen en veroorzaken nou niet echt opvallende mijnen. En hoewel er in Nederland toch

een klein legertje mensen is dat met enige regelmaat naar mineerders zoekt, zal het daarbij lang niet altijd gaan om het zoeken naar mijnen op grassen!

In korte tijd werden er dus imago's van de grassenprachtmot bekend van vier verschillende plekken – in drie verschillende provincies. Want tijdens de avondexcursie in het Fochtelooverveen werden alle opstellingen net over de grens in Drenthe geplaatst.....

Naar aanleiding van de vangst in het Fochtelooverveen ben ik korte tijd later naar de plek terug gegaan om naar rupsen te zoeken. Dit bleek niet eenvoudig te zijn, mede omdat er meerdere grassoorten als voedselplant te boek staan en er in het gebied nogal wat grassoorten groeien. Na uren gezocht te hebben, werden op vrijwel dezelfde plaats (als waar op 27 mei de imago's gevangen werden), op gewoon reukgras (*Anthoxanthum odoratum*) een paar kleine mijnen gevonden. Echter op dat moment was nog niet duidelijk of het wel om mijnen van de grassenprachtmot ging. Een aantal mijnen met rupsen werd verzameld en thuis nader bekeken. Hoewel het vermoeden was dat het inderdaad om de grassenprachtmot ging, was dit nog steeds niet geheel zeker. De rupsen in de mijnen bleken ook nog eens erg klein te zijn: zo'n anderhalve millimeter lang! Een aantal rupsen werd op alcohol gezet en naar Naturalis in Leiden gestuurd, alwaar er DNA-onderzoek werd uitgevoerd. Daaruit bleek dat het daadwerkelijk rupsen van de grassenprachtmot betroffen! Na deze vondst werden ook mijnen en rupsen gevonden op de Duurswouderheide en de Lippenhuisterheide, op de locaties waar in 2014 en 2011 de vlinders werden gevangen.

Alle mijnen (met rupsen) die gevonden werden, zaten op gewoon reukgras. Hoewel er ook gezocht is op andere grassen, en daarop de grassenprachtmot niet werd gevonden, zou het natuurlijk toch kunnen dat er ook bij ons nog andere grassoorten gebruikt worden als voedselplant. Mogelijk zal dat ik de toekomst blijken. Let bij het zoeken naar mijnen wel op dat er op gewoon reukgras ook nog andere soorten (vlinders en vliegen) op gewoon reukgras (en andere grassoorten) voorkomen. Een van de kenmerken die waargenomen werd bij de (smalle, langwerpige) mijnen is dat er aan het begin steeds een gaatje (soms twee) in zat, waaraan een klompje uitwerpselen hing. De rups werkt de meeste uitwerpselen uit de mijn, via het gaatje. Het klompje uitwerpselen is vaak zichtbaar als een donker stipje, op het blad, aan het begin van de mijn. Voor een zekere determinatie is het verstandig om ook de rups te bekijken. In het eerder genoemde artikel wordt o.a. ingegaan op de herkenning van de rups.

Acaciavouwmot (*Macrosaccus robinella*)

Van deze soort zijn verschillende Nederlandse namen in gebruik, bijvoorbeeld acaciavouwmot, robiniamineermot en acaciavouwmijnmotje. Aan de hand van deze namen, alsook de wetenschappelijke, kan wel afgeleid worden dat robinia (of acacia) de voedselplant is van deze vouwmot. De meeste vouwmotten in Nederland behoren tot het geslacht *Phyllonorycter*. Echter de acaciavouwmot is van oorsprong geen Nederlandse maar een Amerikaanse soort. Het vermoeden is dat de soort met

plantmateriaal naar Europa getransporteerd is, waarna deze in 1983 voor het eerst gevonden werd in Zwitserland. Van daaruit breidde de vlinder zich uit en in 1998 werd de eerste waarneming in Nederland gedaan (Corver et al. 2018).

Robinia is in Friesland niet een algemeen voorkomende soort. De bomen worden met name aangeplant in tuinen en parken. Soms treedt verjonging en verwildering op uit zaad. In Friesland liggen een aantal locaties waar jaren geleden robiniabossen werden aangelegd, als ‘vervangend hardhout’. Echter die bossen ontwikkelen zich minder goed dan de verwachting was. Zeker op bepaalde plekken is dit op zich ook niet verwonderlijk, omdat de bomen daar op een vochtige bodem werden geplant.

Na de eerste Nederlandse vondst, nu zo’n 20 jaar geleden, heeft de vlinder zich sterk over Nederland uitgebreid. De meest noordelijke waarnemingen, die getoond worden op het verspreidingskaartje op de website microlepidoptera.nl, liggen in het noorden van Gelderland en net ten noorden daarvan in Overijssel. Verder naar het zuiden lijkt de soort overal voor te komen, maar het gehele noorden van Nederland (Friesland/Groningen/Drenthe/kop Noord-Holland) is een grote witte vlek. Al jaren geleden ben ik voor het eerst op zoek gegaan naar de soort, op plekken waar ik veelal toevalligerwijs robinia’s tegen kwam. Soms werd er specifiek gezocht, bijvoorbeeld in de eerder genoemde (aangelegde) robiniabossen. Het zoeken naar de soort is geen lastige opgave, want de rups maakt een vouwmijn, aan de onderzijde van het blad, die zeer goed zichtbaar is als grote spierwitte vlek op het blad! Echter aan de bovenzijde van het blad is de mijn juist erg moeilijk zichtbaar. Het gemakkelijkst is om bij het zoeken de twijgen vast te pakken en om te draaien. Voorzichtig, want anders breekt de tak. Aanwezige mijnen zijn dan in één oogopslag zichtbaar.

In voorgaande jaren lukte het maar niet om de mijnen te vinden. Echter op 9 september j.l. vond ik vlakbij huis een stuk of 10 mijnen, op een paar robiniastruiken in een gemeentelijke beplanting. De struiken zijn mogelijk gegroeid uit zaden van grotere bomen, vlakbij groeiend in een gazon. Een paar mijnen waren al wat groter en een paar waren nog maar klein. Voor zover mij bekend is er in Drachten nog één mooie groeiplaats van robinia en ook daar vond ik op dezelfde dag twee mijnen. In een aantal mijnen zaten twee of drie rupsen, iets wat vaker gebeurt bij deze soort. Een aantal mijnen werd verzameld en er werd geprobeerd om er imago’s uit te kweken. Dat lukte, op 15 september verscheen een imago. De mijn waaruit de vlinder kwam werd open gemaakt en het bleek dat er twee spierwitte cocons zaten in de mijn. (zie foto’s pag. 16)

Parectopa robiniella (nog geen Nederlandse naam)

Op 7 juli 2018 werd in Nederland *P. robiniella* voor het eerst vastgesteld, in de provincie Gelderland. Het betrof de vondst van een mijn op – net als de vorige soort – robinia. Eind augustus werd een tweede waarneming gedaan, veel noordelijker, in het zuidoosten van de provincie Groningen (Muus 2018).

Van *P. robiniella* kan wel gezegd worden dat het een echte nieuwkomer is in Nederland. De mijnen die de rupsen maken zijn wel heel opvallend en mensen die regelmatig naar mijnen zoeken, bijvoorbeeld naar die van de acaciavouwmot,

zouden ook de mijnen van *P. robiniella* gevonden moeten hebben. In tegenstelling tot de vouwmijnen van de acaciavouwmot, die zich aan de onderzijde van het blad bevinden, zitten de mijnen van *P. robiniella* juist op de bovenzijde van het blad. Hoewel, de rups begint te vreten in een mijntje aan de onderzijde van het blad, maar verhuist even later naar de bovenzijde. Hier vreet de rups zich diverse keren een weg, vanaf beide zijden van de hoofdnerf, waardoor een prachtige mijn met diverse uitstulpingen ontstaat, op het midden van het blad. Hierdoor, alsook de lichte kleur, valt de mijn heel erg op, op het (donker)groene bladoppervlak. **(zie foto pag. 16)**

Op de beide Drachtster locaties waar de mijnen van de acaciavouwmot gevonden werden, konden helaas niet de mijnen van *P. robiniella* gevonden worden. Inmiddels waren er op allerlei locaties, verspreid over een groot deel van Nederland, vondsten van de mijnen van *P. robiniella* gedaan (bron: website waarneming.nl). Derhalve besloot ik op 17 september op zoek te gaan naar de mijnen, in de welbekende robiniabossen. Als eerste werd het bos bij Laagduurswoude bezocht, niet ver van Makkinga. Het duurde nog geen tien minuten voordat de eerste mijnen van *P. robiniella* gevonden werden, op laaghangende takken van grotere robiniabomen, in een beschaduwde bosrand. In een op de zon gelegen bosrand werden geen mijnen gevonden, maar verderop in het bos werd opnieuw een aantal mijnen gevonden, op lagere robiniastruiken. Na deze locatie werd het robiniabos nabij Elsloo bezocht en ook hier werden binnen een paar minuten diverse mijnen gevonden, allen op opslag van robinia. Het voordeel van het zoeken naar de mijnen van deze soort is dat ze aan de bovenzijde van het blad zitten en dat je dus niet de twijgen hoeft om te keren! Een ander 'voordeel' is dat er op robinia in Nederland geen andere soorten mineren (dan hier genoemd). Op de webiste microlepidoptera.nl is een artikel verschenen over deze nieuwkomer, voorzien van een kaartje met de locaties tot dusver. Ik ben heel benieuwd hoe de populatie zich de komende jaren ontwikkelt en hoop dat velen volgend seizoen op zoek gaan naar deze prachtige mijnen!

Gebruikte literatuur/website

Corver S, Muus T, Van Roosmalen J, Olsthoorn L, Doornweerd C & Damm T (eds) 2018. *Microlepidoptera.nl*, atlas van de kleinere vlinders in Nederland. Beschikbaar op www.microlepidoptera.nl [geraadpleegd oktober 2018].

Koster JC & Sinev S 2003. Momphidae, Batrachedridae, Stathmopodidae, Agonoxenidae, Cosmopterigidae, Chrysopelleiidae. *Microlepidoptera of Europe 5*. Apollo Books Stenstrup.

Lempke 1985. *De Vlinders van Friesland*. Fryske Akademy, Ljouwert/Leeuwarden.

Muus 2018. *De stille invasie van een nieuwe vlinder: Parectopa robiniella*. Beschikbaar op www.microlepidoptera.nl [geraadpleegd oktober 2018].

Tuinstra 2018. *Cosmopterix orichalcea* (Lepidoptera: Cosmopterigidae): een nieuwe microvlinder voor de Nederlandse fauna. *Entomologische Berichten* 78 (5): 180-191.